

A közép- és kelet-európai nemzeti és etnikai kisebbségek néhány időszerű problémája

Közép- és Kelet-Európa a megkezdődött demokratikus átalakulási folyamatok ellenére igen nehéz helyzetben van. Nem csupán a földrész és a világ fejlettebb térségeitől való lemaradással, a súlyos gazdasági válsággal kell megküzdenie, hanem — az előbbivel egyenrangú problémaként — szembe kell néznie a megoldatlan nemzeti kérdéssel, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak megsértéséből adódó feszítő gondokkal is.

E kérdés horderejét és bonyolultságát érzékelteti, hogy megoldatlansága immár több ország — a Szovjetunió, Jugoszlávia, sőt, ma már Csehszlovákia — integritását is fenyegeti, és súlyos konfliktusok veszélyforrása más államok kétoldalú kapcsolataiban is. Nem túlzás tehát az a megállapítás, hogy a térség világviszonylatban is a legveszélyesebb feszültséggóccá válhat, ha nem sikerül gátat szabni az indulatoknak, ha a rendszerváltás után létrejött új kormányok sem lesznek képesek megfelelően kezelni a több évtizedes, sőt évszázados nemzeti és nemzeti kisebbségi problémákat.

A KISEBBSÉGI KÉRDÉS NEMZETKÖZI SZINTŰ KEZELÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE

Napjaink egyik legidőszerűbb nemzetközi politikai kérdése, hogy a Nyugat vajon felismerte-e ezt a veszélyt, tisztában van-e annak méreteivel. Továbbmenve: érdekében áll-e, hogy belebonyolódjék egy olyan problémába — nevezetesen a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésébe —, amely sok esetben a nyugati társadalmakon belül is nem kis gondokat okoz? Ha fennáll ez az érdek, és megvan a kellő politikai akarat is a Nyugat részéről arra, hogy segítsen leküzdeni ezt az európai stabilitás egészét fenyegető veszélyt — kellően fölkészült-e a segítségnyújtásra? Rendelkezik-e a szükséges válságkezelő eszközökkel, de legalábbis kiérlelt elképzelésekkel?

Mindezek bizony *szorongató kérdések*, s a válaszok *sem éppen megnyugtatóak*, mert *nem egyértelműek*. A problémafelismerés, a politikai akaratképzés és a gondok kezelési módja, az alkalmas terápia tekintetében egyaránt gyakran a bizonytalanság, a tanácstalanság jelei érzékelhetők a Nyugat részéről, sok tehát az ismeretlen tényező.

Ez annál is inkább nyugtalanító, mert a közép- és kelet-európai kisebbségek problémaköre — minden eddigi tapasztalat bizonyossága szerint — *csakis nemzetközi összefüggésben kezelhető hatásosan*. A megoldáshoz tehát a kisebbségi kérdés nemzetköziesítésére, elsősorban pedig „europaizálására” lenne szükség: a térség országai önerőből nem képesek a konfliktusok kezelésére, a feszültségek enyhítésére, esetleges felszámolására.

A nemzeti és etnikai kisebbségek kérdése európai keretekbe ágyazásának ki kellene terjednie mind az egyes államok belső kisebbségi politikájára, jogrendjére és napi gyakorlatára, mind pedig a két- és sokoldalú államközi kapcsolatokra, együttműködésre.

A TÉRSÉG ÁLLAMAIN BELÜLI TEENDŐK

Az egyes közép- és kelet-európai államokon belül a legfontosabb és leg-sürgetőbb feladat a kisebbségpolitika alapvető átértékelése és a példamutató nyugat-európai normák figyelembevételén alapuló alakítása (van, ahol egyenesen kialakítása) lenne. E politikának végre fel kellene ismernie, hogy a passzív kisebbségvédelem nem képes szavatolni a kisebbségek tényleges egyenlőségét, tehát aktív kisebbségvédelemre, pozitív diszkriminációra van szükség és biztosítani kell a kisebbségek kollektív jogait.

A közép- és kelet-európai kormányoknak, politikai erőknél rá kellene végre ébredniük, hogy az államuk területén élő kisebbségek nem külső hatalmak képviselői, nem valamiféle „ötödik hadoszlop” megtestesítői: közösségi kisebbségi jogaik szavatolása esetén — de csak ebben az esetben! — meg-alapozottan elvárható, hogy lojális magatartást tanúsítsanak.

Hasonló egyértelműséggel tisztázni kellene azt is, hogy pusztán amiatt, mert a közép- és kelet-európai államhatárok és az etnikai határok nem esnek egybe, a kisebbségi jogok követelése és a kisebbségi érdekek védelmét célzó fellépés még nem az államhatárok ellen irányuló merénylet: a térség új hatalmi elitjeinek, politikai erőinek meg kellene végre szabadulniok területföltöl reflexeiktől.

A fentiekben vázolt, önmagában is fordulatértékű szemléleti-tudati változások vezethetnek el — s el is kell vezetniök! — ahhoz a döntő fontosságú felismeréshez, hogy az autonómia intézménye nem a kisebbségek elszakadásának előkészítésére, hanem éppen a szeparatista törekvések megelőzésére szolgáló eszköz, amelynek alapvető funkciója a kisebbségek önazonosságának és otthonosságérzésének a fennálló határokon belül történő biztosítása.

Közép- és Kelet-Európában a politikai tudat előzőekben körvonalazott gyökeres átformálása mellett — nem utolsósorban ennek az új politikai tudatnak a kialakulásához, hosszú távú érvényesüléséhez, a régi beidegződésekhez való visszakanyarodás megakadályozásához — ösztársadalmi szintű „szociálpszichológiai terápiára”, átfogó szellemi felvilágosító munkára is elengedhetetlenül szükség lenne. Elsőrendű feladat ennek során a későn formálódó nemzetek kisebbségérzésének oldása. Csakis így érhető el, hogy bizonyos népek ne valamiféle ellenségképre, hanem tényleges szellemi, civilizációs, tudományos és a későbbiekben gazdasági teljesítményükre alapozzák önbecsülésüket. Csak ekkor reménykedhetünk abban, hogy nemzetük nagyságát sem négyzetkilométerekben, az állam területével mérik. E terápia azért is nélkülözhetetlen, mert a többségi nemzet önértékelési zavarai megakadályozhatják, de legalábbis alapvetően megnehezíthetik a kisebbségek iránti érzékenység, türelem, beleérző képesség kialakulását. Felix Ermacora osztrák professzor szavaival élve egy „kisebbségbarát környezet” létrejöttét. E kívánatos felvilágosító tevékenységben meghatározó felelősség és feladat. háru! Közép- és Kelet-Európa értelmiségére, a szellem embereire.

A politikai és társadalmi tudatban egyaránt elérendő áttörés mellett a térség egyes államain belül megfelelő jogi kodifikációra is szükség van. A tapasztalatok tanúsága szerint a nemzeti, etnikai, nyelvi (és vallási) kisebbségek jogait célszerű külön törvényben szavatolni.

E törvénynek, megítélésem szerint — anélkül, hogy a felsoroltak a teljesség igényére tartanának számot —, mindenekelőtt tartalmaznia kellene az ön-

azonossághoz való jogot, mint alapvető, elidegeníthetetlen emberi jogot, a kisebbségek kollektív jogait („csoportjogok”), az anyaországgal való akadálymentes kapcsolattartás jogát, a szociális, kulturális kisebbségi önkormányzatok létrehozásának jogát, a parlamenti és helyi önkormányzati képviselőlet jogát, a jogsérelmek orvoslásának, szankcionálásának módozatait. A sor még hosszan folytatható, számomra azonban ezek az elemek tűnnek a legfontosabbaknak.

E belső jogrendszer kimunkálásához az előremutató nyugat-európai szabályozások szolgálhatnának alapul. Ezt nagymértékben elősegítené, ha a kérdésben illetékes nyugat-európai szervezetek megfelelő javaslatokat tennének. Célszerű lenne, ha az INTEREG, a FUEV és más szervezetek mielőbb összeállítanának egy erre a célra alkalmas katalógust, amely ajánlásokat tartalmazna a főbb problémák megoldási módjaira, összehasonlítva, egymás mellé helyezve az egyes országok belső jogrendjében és gyakorlatában főlhalmozódott tapasztalatokat, kiemelve a különböző megoldások előnyeit és hátrányait. Egy ilyen összehasonlító dokumentum szélesebb — a közép- és kelet-európai térségen túlmutató — körben, az EBEE-folyamatban és más nemzetközi fórumokon is igen jól hasznosítható lenne.

A jogi rendezés önmagában természetesen nem jelent elegendő biztosítékot, a törvényi rendelkezések betartásának ellenőrzése — s nem utolsósorban ezek megsértésének lehetőség szerinti megelőzése — megfelelő belső és nemzetközi mechanizmus kiépítését igényli.

A KISEBBSÉGI KÉRDÉS ÉS AZ ÁLLAMKÖZI KAPCSOLATOK

A kisebbségi kérdés nemzetköziesítésének, európai keretekbe ágyazásának másik vetületével, a probléma két- és sokoldalú államközi kapcsolatrendszerben történő kezelésével összefüggésben mindenekelőtt azt kell megvizsgálnunk, szükség van-e valójában az államok közötti jogi rendezésre, két- vagy sokoldalú szándéknyilatkozatok, szerződések aláírására. Akad olyan vélemény, amely szerint kellő biztosítékokat nyújt a kérdéskör rendezéséhez a szokásjog, az államok közötti baráti viszony. Elképzelhető, hogy ez Észak-Európában valóban így van, Közép- és Kelet-Európában azonban bizonyosan más a helyzet, hiszen itt nemigen beszélhetünk baráti viszonyról. Éppen ezért lenne biztosítékként kifejezetten nagy jelentősége a szándéknyilatkozatok, szerződések, megállapodások megkötésének. Ugyanakkor szembe kell néznünk azzal az önmagába záródó körrel, hogy a baráti viszony hiánya nagyon könnyen azt is megakadályozhatja, hogy egyáltalán létrejöjjön a dokumentum aláírására irányuló politikai akarat.

Mégis, az összes nehézség ellenére, minden kívánatos és lehetséges formában szükség lenne a nemzetközi jogi rendezésre. A „lehetséges” köre persze jóval szűkebb, mint a „szükséges”-é, aligha lehet azonban más választásunk, mint a lehetőségek kitartó felkutatására irányuló törekvés.

Mindezt annak tudatában kell tennünk, hogy a kisebbségi kérdés jogi, politikai és szociálpszichológiai rendezése olyan, gyakran a szélmalomharc látogatását keltő apró munkát igényel, amely jó ideig csupán a küzdelem pátoaszát, s nem az eredményesség beteljesülését nyújthatja. E munkában sok, kis és még kisebb lépésre, fokozatosságra van szükség.

Két- és sokoldalú alapon egyaránt kisebbségi szerződések, deklarációk, konvenciók kimunkálására és aláírására kell tehát törekednünk. Ehhez az összes elképzelhető formát és nemzetközi fórumot igénybe kell vennünk: a jelenlegi helyzet egyszerűen nem engedi meg, hogy bármely nemzetközi fórumról lemondjunk, legyen bár hatékonysága mégoly csekély s az eredmény esélye mégoly kevés.

A két- és sokoldalú kisebbségvédelmi megállapodások a kötelezettségvállalások mértékétől függően többféle formát ölthetnek. Elképzelhető olyan „puha”, laza, keretjellegű elvi deklarációk, szándéknyilatkozatok, „pactum de contrahendo” típusú kisebbségvédelmi szerződések megkötése, amelyek vagy csupán a kisebbségvédelem elveinek rögzítésére szorítkoznak, vagy a kisebbségvédelmi elveken túl a megoldási módok, tehát a gyakorlat szűkebb vagy tágabb körének harmonizálására is kiterjednek. A legfejlettebb és számunkra legkívánatosabb formát képviselő „kemény” szerződések meghatározó tartalmi elemei a határozott kötelezettségvállalás és a megfelelő ellenőrző mechanizmus. 1990 februárjában az előző kormány Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Titkársága kidolgozta az előbbi szerződéstípust Kovács Péter miskolci szakértő közreműködésével. A második típust már évekkal ezelőtt kidolgozta Szalayné Sándor Erzsébet Pécsen, egy európai kisebbségvédelmi konvenció formájában. Az áprilisban Dobogókőn megrendezett nemzetközi kisebbségi tanácskozás mindkét tervezetet megvitatta, s olyan nagyra értékelte, hogy a koppenhágai emberi jogi találkozó előtt minden kormánynak továbbította.

A NEMZETKÖZI JOGI KODIFIKÁLÁS NÉHÁNY MÓDOZATA

A nemzetközi jogi kodifikálás lehetőségeit vizsgálva először is tisztáznunk kell azt a kérdést, hogy elegendő-e a különböző nemzetközi dokumentumokban már rögzített elvek egyfajta szintézisére törekednünk. Meggyőződésem szerint a válasz határozottan nem. Kodifikált nemzetközi dokumentumra van szükség, de nem elégséges az eddig létrejött szerződések, megállapodások elveinek pusztá összegzése, kívánatos lenne új jogi normák (pl. csoportjog) integrálása is. Sajnos a júniusi koppenhágai értekezlet sem hozott fordulatot e kérdésben.

Az alapvető kisebbségvédelmi elveket, az államok kötelezettségeit, az ellenőrzés módozatait egységes európai dokumentumba lenne célszerű összegyűjteni. A csoportjog problémaköréhez pl. fontos tartalmi hozzájárulást jelenthet az Európai Népcsoportok Uniójának (FUEV) 1990 májusában megtartott müncheni kongresszusa.

A kisebbségek helyzetének rendezésére irányuló jogi kodifikálás előreviteléhez a legfőbb nemzetközi keretnek a helsinki (EBEÉ) folyamat tűnik, annak ellenére, hogy a helsinki záróokmány nem tekinthető kötelező érvényűnek. Épp a közelmúltban, áprilisban, Dobogókőn tartott nagy sikerű nemzetközi kisebbségvédelmi szakértői tanácskozáson vetette fel Eva Klotz, dél-tiroli tartományi parlamenti képviselő azt az érdekes javaslatot, hogy a részes államok végrehajtási rendeletként építsék be belső jogrendszerükbe a helsinki záróokmány kisebbségvédelemre vonatkozó részeit. Elengedhetetlenül szükség lett volna arra, hogy még az ez év végén összeülő összeurópai csúcsertekezlet előtt rendezzenek egy rendkívüli szakértői konferenciát a nemzeti és a nemzeti kisebbségi kérdésről.

Eredményes, a kodifikáláshoz jól felhasználható keretnek ítélt az Európa Tanács, amelynek égisze alatt olyan, a kisebbségvédelmet is érintő dokumentumok születtek, mint az Európai Kulturális Konvenció (1954), a Helyi Önkormányzatok Európai Chartája (1985), a Helyi Köztestületek Határokön Átnyúló Együttműködésének Európai Keretegyezménye (1980). Az Európa Tanács szervezeti szempontból is szilárd alapnak tűnik: két olyan intézményt — Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága — is működtet, amelynek hatás-, illetve jogköre messzesemenően kiterjed a kisebbségi jogok területére is. Célszerű lenne, ha az Európa Tanácson belül külön bizottság foglalkozna a nemzeti, etnikai, nyelvi és vallási kisebbségek kérdésével. Ennek tervezetét ez év tavaszán a Kisebbségi Titkárság kidolgozta.

A kisebbségi kérdés tekintetében a tanács legfontosabb dokumentuma a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Chartája, amely sajátos megoldással — a kisebbségek közvetlen védelme helyett a kisebbségi nyelvek és nyelvjárások védelmével és a kötelezettségvállalás több változata közötti választás lehetővé tételével — a kulturális autonómia meglehetősen széles körét biztosítja a kisebbségek számára. Gondot jelent, hogy Közép- és Kelet-Európából ma még egyetlen állam, Magyarország tagja az Európa Tanácsnak, s a többiek várhatóan nem is egyszerre nyernek felvételt, így a Tanács az itt jelentkező konfliktusok megvitatásának, legaiábbis egyelőre, csak korlátozott mértékben válhat fórumává.

A kisebbségi problémák kezelésére alkalmas nemzetközi fórumok sorában az ENSZ-ről sem szabad megfeledkezni. Igaz, hogy a Jugoszlávia által a kisebbségek jogainak szavatolására az ENSZ Emberi Jogi Bizottságában benyújtott megállapodástervezet vitája több mint egy évtizede húzódik, s bár a folyamat az utóbbi egy évben felgyorsult, eddig nem sikerült konszenzusra jutni, ami más tapasztalatokkal együtt azt jelzi, hogy a világszervezetben túlságosan sok érdeket kell egyeztetni. Ennek ellenére hiba lenne lemondani arról, hogy az ENSZ a jövőben behatóbban foglalkozzék a kisebbségi kérdéssel. E tekintetben biztató jelként értékelhető, hogy az ENSZ főtitkára a világszervezet részére egy jelentős elkesztésére adott megbízást.

A kisebbségi problémakör sajátos szubregionális fórumává fejlődhet a Pentagonale (Olaszország, Magyarország, Csehszlovákia, Ausztria, Jugoszlávia ötoldalú együttműködése), továbbá az Alpok—Adria Munkaközösség, amelyben Észak-Olaszország, Bajorország, valamint Jugoszlávia, Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia tagköztársaságai, tartományai, illetve megyei folytatnak együttműködést. E szervezetben az ez irányú munka egyik fontos állomása volt a koppenhágai emberi jogi értekezletre benyújtott ötoldalú javaslat a nemzeti kisebbségek jogairól.

A TUDOMÁNYOS INTÉZMÉNYEK ÉS TÁRSADALMI SZERVEZETEK SZEREPE A KISEBBSÉGI KÉRDÉS NEMZETKÖZI JOGI KODIFIKÁLÁSÁBAN

A nemzetközi jogi kodifikálás területén a tudományos intézetekre és a társadalmi szervezetekre napjainkban és a jövőben kulcsszerep hárul. Ezt indokolja, hogy a kisebbségi kérdéssel összefüggő feszültségek és konfliktusok enyhítése érdekében a nemzetköziesítés, az európai keretekbe ágyazás mel-

lett a szakértelem fokozásában fogalmazható meg a legfőbb tennivaló. Ma ugyanis túlságosan sok érzelmi tényező jut érvényre a kisebbségi kérdésben, ez pedig — bár érthető jelenség — korántsem segíti elő a rendezést. Ugyanakkor a kormányok egy részében is hiányzik a kellő szakmai felkészültség, illetve a problémakör bonyolult volta miatt túlzott óvatosságot tanúsítanak. E szakértelem iránti igény kielégítésében tölthetnek be rendkívül fontos szerepet a tudományos intézmények és a nem kormányzati szervezetek, egyrészt szakértői tanácskozások megrendezésével, másrészt a kormányzatok, nemzetközi fórumok elé terjesztett ajánlásokkal. Példaként említhetők erre az IN-TEREG és a FUEV már érintett dokumentumai vagy akár a dobogókői tanácskozás közleményének ajánlásai.

A kisebbségi kérdés megnyugtató kezelése szempontjából fontos feladat a megfelelő társadalmi ellenőrző mechanizmus kialakítása, a nyilvánosság mint nyomásgyakorló eszköz igénybevétele. A kétoldalú kapcsolatokban jelenleg folyik egy olyan kormányzati szintű magyar—csehszlovák vegyes bizottság létrehozása, amely időközönként áttekintené a két országban a kisebbségek helyzetét. Az ez év márciusában, Koppenhágában megrendezett balkáni kisebbségi konferencia fontos kezdeményezést fogadott el: javaslatot tett a kisebbségi jogsértéseket ellenőrizni hivatott monitoring csoport felállítására. További komoly előrelépést jelentene Európában Csoóri Sándor javaslatára a Russel Bizottság mintájára egy, a kisebbségeket ért sérelmek ad hoc alapon történő kivizsgálásával foglalkozó bizottság létrehozása. Célszerű lenne az Amnesty International figyelmét felhívni arra, hogy behatóbban vizsgálja meg a kisebbségeket sújtó jogsértéseket, jelentései ne csak a kisebbséghez tartozó egyének, de a kisebbségek, mint népcsoportok helyzetére is térjenek ki.

A széles körű nyilvánosság, mint sajátos ellenőrző mechanizmus hatékonyságát tovább fokozná, ha a kisebbségi kérdésben nem csupán politikusok és szakértők, hanem maguk az érintett kisebbségek is hallathatnák hangjukat. Az e.m.u.t évben Magyarország kezdeményezést tett két tagországban, két „kamarában” működő kisebbségi fórum hazánkban történő megrendezésére: az egyik kamarában az európai kisebbségek képviselői, a másikban pedig a 35 ország szakértői és politikusai tanácskoztak volna. Javaslatunkat sok kormány hűvösen, sőt elutasítóan fogadta (ismét csak jelezve a kisebbségi kérdés kapcsán Nyugaton is gyakran érzékelhető bizonytalanságot), így ez év áprilisában csak szakértői tanácskozást tudtunk megszervezni.

Az elutasítás ellenére sem mondtunk azonban le eredeti kezdeményezésünk hosszú távú megvalósításáról. Epp a dobogókői tanácskozáson tett javaslatot Szokai Imre magyar külügyminiszter-helyettes az európai kisebbségek parlamentjének újbóli létrehozására, hiszen az első világháború után működött egy ilyen jellegű nemzetközi fórum. Ez a tanácskozó fórum kezdeményező fellépésekre vállalkozhatna, politikai és erkölcsi nyomást fejthetne ki a kisebbségi jogok tiszteletben tartása céljából, egyik fóruma lehetne a kisebbségi jogok érvényesülését ellenőrző mechanizmusnak. Magyarország a kisebbségi kérdésre való szakosodásra irányuló változatlan, sőt erősödő törekvése jegyében ugyanakkor készséggel biztosítana székhelyet a kisebbségi parlamentnek Budapesten is. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Titkárság májusban elkészítette a parlament működési alapszabályának tervezetét.

A magyar politika egészének, diplomáciánknak fő feladata a fentiekben néhány vonatkozásban említett eddigi magyar kisebbségi kezdeményezések

további ápolása, elfogadtatása, új javaslatok megtétele, s valamennyi — a nemzeti kisebbségek ügyét előrevívő — nemzetközi kezdeményezéshez való csatlakozás. A Közép- és Kelet-Európában jelentkező szájaló, sőt tettlegességig fajuló nacionalizmusok, s a magyarországi piros-fehér-zöld melldőngetések, „erdélykedések” idején csupán a szakértelem, a szívós tárgyalóképeség, a határozottság és higgadság párosítása viheti előre mind a hazai kisebbségek, mind a szomszédos államokban élő magyarság jogainak tényleges érvényesülését, s általában a kisebbségek ügyét.

A hódító

MAI SZLOVÉN DRÁMÁK

Bizonyára rossznéven venném, ha valaki három elolvasott dráma alapján általánosságokat próbálna megfogalmazni a mai magyar drámairolalomról. Utóbbit rossz szokásunk szerint kárhoztathatjuk, szomoronghatunk színház és szerző esetleges és nem túl intenzív kapcsolata felett, mégis, az igenis létező művek sokfélesége kizárja az általánosítást. Ki venné a bátorságot, hogy e folytatható névsorból — Nádas, Csurka, Kornis, Sütő, Spiró, Székely János, Schwajda, Páskándi, Eörsi... — kiválasszon három nevet és egy-egy művüket, mondván: íme, a mai magyar drámairolalom.

Bármennyire csábító és praktikus lenne tehát egyetlen közös fonálra felűzni Andrej Hieng, Dušan Jovanović és Drago Jančar, szlovén drámaírók egy-egy frissen megjelent művét — nem teszem. Erőszakos egymáshoz prése-lésükkel, egymáshoz illeszteni-m-kerekíteni-m mondandójukat — még akkor is, ha elfogadom azt, amit Gállos Orsolya az utószóban ír: „Kötetünk mindhárom darabja érzékeltet valamit a szlovén drámairolalom fő témájából. Ez a téma pedig az egyén, valamint a közösség szabadsága és annak határai. A szüntelen sóvárgás a szabadság után.” Mindez általában is igaz, minden alkotási folyamat titokzatos frigy a szabadsággal. Persze, tudom én, fogalmazásának „helyi értéke” is van, Európának (?) ezen a részén az egyén szabadságvágya akarva-akaratlan mindig összefonódott az itt élő kis népek megmaradási, léte-zésbizonyítási törekvéseivel. Ez a törekvés — ideértve a leginkább formai kísérletnek tetsző Jovanović-drámát is — valóban a nem látható gyökerek mélységeiben összeköti e három művet egymással, sőt az olyannyira külön-böző felsorolt magyar írók darabjaival is.

A kötet címadó darabja — *A hódító* — gazdag jelentésű, költői mű. (E költőiséget úgy tolmácsolja Gállos Orsolya fordítása, hogy közben a szöveg mindvégig mondható — ami nem mellékes a színpadon.) Andrej Hieng el-kerüli azokat a csapdákat, amikbe a történelmi drámák szerzői oly gyakran lépnek. Nem a sztori szintjén rekedő illusztratív képeskönyvet rajzol, és nem is metaforának álcázott, múlttal becsomagolt, átlátszó, megfejthető, lefordít-ható üzenetet próbál a színpadra csempészni. Nála összefonódik a folyton to-vábbgördülő történelem kereke által földbe préselt ideiglenes hitek, illúziók sorsa és az egyes emberi élet mulandósága. A mindenkori hódítók szemszögé-ől fogalmaz, nem tagadja az egyén és a történelem egyszerűlt méltóságteli